

ZRNKA NOVAK

Okrugli stol: „Socijalizam na pragu 21. stoljeća”

Uvod

Sada, kad se sa određenom vremenskom distancom osvrćemo na ovogodišnju raspravu, koja se pod kraj oktobra vodila za okruglim stolom renomirane međunarodne tribine »Socijalizam u svijetu« u Cavtatu, trebalo bi reći da su se u međuvremenu konačno susrele dvojica lidera svjetskih velesila, o čemu se u Cavtatu tek manje ili više optimistički nagađalo. Ali, glavna tema o kojoj su raspravljali učesnici međunarodnog skupa — »Socijalizam na pragu 21. stoljeća« — ni poslije susreta Ronalda Regana i Mihajla Gorbačova nije manje bremenita neriješenim pitanjima.

Odabравši tako globalnu temu za raspravu na jubilarnom — 10-godišnjem susretu znanstvenika i predstavnika ljevice, organizator, zacijelo, nije ni očekivao da bi akademska debata, uz poštivanje svih razlika u pogledima i mišljenjima, mogla rezultirati bilo čim drugim doli mnoštvom pitanja.

Cavtatski susreti i nisu institucionalni skupovi ljevice, nisu ni tribine s kojih se svijetu objavljuju jugoslavenski teorijski stavovi. Cavtat je, u desetogodišnjoj retrospekciji, postao ugodno mjestance, u kome se jednom godišnje sastaju ljudi dobre volje, marksisti i oni koji to nisu, komunisti i socijalisti, profesori univerziteta s političkim statusom slobodnih ljevičara, jednako kao i službeni predstavnici teorijskih centara iz socijalističkih zemalja i lijevih partija sa Zapada, te zemalja u razvoju. U Cavtatu se neposredno glasno razmišlja na zadanu temu. To valja, svakako, imati na umu prilikom pokušaja kritičke valorizacije doprinosa dosadašnjih, pa i ovogodišnjeg susreta u Cavtatu. S obzirom na stvarno stanje politički fragmentizirane lje-

vice u suvremenom svijetu, demokratski duh jugoslavenske mediteranske Arkadije, u kojoj se, međusobno tolerantno naglas razmišlja, predstavlja značajan domet u obnovi dijaloga, koji je netko jesenaslaskavo prozvao »duhom Cavtata«.

Zadana tema i stanje na ljevici

Rasprava o »Socijalizmu na pragu 21. stoljeća« pretpostavljala je neke zajedničke nazivnike. Na osnovu dijalektičke povezanosti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, svaki pokušaj stvaranja vizije svijeta na početku idućeg stoljeća i milenija neminovno nosi oznake dosadašnjeg historijskog puta socijalizma. To znači da je cavtatska rasprava morala obuhvatiti analizu postojećih socijalističkih društava i zemalja ili »ranih socijalističkih društava« — kako ih je imenovao dr Aleksandar Grličkov. No, uz kritičko preispitivanje historijskih iskustava debata je obavezivala na produbljenu analizu svih novih fenomena (oblikovanih posljednjih decenija), koji su međusobno veoma zavisni i koji su u političkom govoru dobili naziv globalni problemi. To su pitanja mira i razoružanja (a u vezi s tim i odnosa između dvaju suprotstavljenih vojnih blokova), pitanja sadašnje krize kapitalizma, s osvrtom na pojave neokolonijalizma i neokapitalizma, te sve socijalno-ekonomske promjene koje oni izazivaju u odnosu kapitala i rada, odnosno pitanja položaja svijeta u razvoju, s fenomenima monetarizma i dužničke krize, tu su zatim pitanja preciznijeg određivanja karaktera tehnološke ili postindustrijske revolucije i njezinih posljedica, s obzirom na klasnostrukturne promjene u razvijenim zemljama, odnosno posljedice tehnološkog zaostajanja ili tehnološke zavisnosti zemalja u razvoju. Takvom okviru globalnih pitanja predstavnici zapadnoevropske ljevice dodali su još jedan, onaj ekološki, čije istraživanje i principijelno vrednovanje proizlazi iz iskustava novih društvenih pokreta posljednjih godina. Dakako, kada bi se moglo precizno odgovoriti na sva pitanja koja obuhvata ovogodišnja tema cavtatske rasprave, to bi značilo da postoje ljudi koji u svojoj glavi nose viziju budućnosti svijeta. Oni ne bi bili vizionari, niti futurolozi, bili bi to, naprosto, vračevi.

Tačnost predviđanja, zacijelo, zavisi od preciznosti analiza sadašnjih pitanja procesa u svijetu, od sposobnosti ljevice da prevlada pragmatizam i pronađe autentičnu strategiju na putovima ka zajedničkim ciljevima socijalizma, ali, takvih sveobuhvatnih analiza još nema. Treba reći da se to jasno izrazilo u pisanim referatima što su ih učesnici međunarodne tribine pripremili za raspravu. Čini se

da analizama ljevice nedostaje upravo dimenzija koja je postala presudna za revitalizaciju i novu ekspanziju kapitalizma — »svjetska dimenzija«.

PABLO GONZALES CASANOVA iz Meksika započinje, na primjer, svoje pismeno saopćenje pod naslovom »Kriza i tok historije« konstatacijom: »Treba reći istinu — mi ne razumijemo najbolje strukturu neokapitalizma i sadašnju krizu.«

RAYMOND WILLIAMS iz Velike Britanije u svojem pisanom saopćenju pod naslovom »Ka mnogim socijalizmima« konstatira: »Dvadeseti vijek je nedvosmisleno pokazao da moramo razmišljati u svjetskim historijskim okvirima. Tu perspektivu ne čine neophodnom samo dva svjetska rata nego i stvaranje globalno povezane svjetske privrede i dotad neviđeno širenje sistema komunikacije, koji danas obuhvaćaju cijeli svijet.«

»Suvremeni imperijalistički sistem«, piše u svojem referatu *SAMIR AMIN* s univerziteta u Dakaru, »jeste sistem centralizacije viška, ali u svjetskim razmjerima — za razliku od prethodnog. Ta centralizacija djeluje na temelju osnovnih zakona kapitalističkog načina proizvodnje i u uvjetima dominacije tog sistema nad pretkapitalističkim načinima proizvodnje u periferiji. U takvim uvjetima, imperijalistički sistem centralizacije vrijednosti karakterizira ubrzanje akumulacije i razvoja proizvodnih snaga u centru sistema, dok na njegovoj periferiji dolazi do sputavanja i deformiranja lokalnog razvoja. Sagledani u takvom teorijskom okviru: razvoj i nedovoljan razvoj jesu lice i naličje iste medalje, odnosno akumulacije u svjetskim razmjerima. Stoga postaje shvatljivija teza prema kojoj razvoj proizvodnih snaga na periferiji mora dovesti do rušenja imperijalističkog sistema centralizacije viška.« (Time autor objašnjava i pojavu revolucija u nerazvijenim ili slabo razvijenim zemljama i oslobodilačkih pokreta koji su danas zahvatili svijet u razvoju.) »Prema tome«, nastavlja *Amin*, »ponovnom ujedinjenju na višem nivou razvoja (a to bi bilo svjetsko besklasno društvo) mora prethoditi nužna faza decentralizacije postojećeg kapitalističkog sistema ... Ta vrsta prelaska na razvijeniju društvenu organizaciju postavlja pred historijski materijalizam mnoštvo novih pitanja ...«

Zbog nedostataka globalnih analiza mnogo je toga danas nejasno u procesu ostvarivanja socijalističkih alternativa u budućnosti. Dođue, u Cavtatu je postojala neka vrsta retoričkog konsenzusa učesnika, nastalog kao posljedica zajedničkih opredjeljenja: da je upravo socijalizam, kao svjetski proces, alternativa budućnosti, ali alternativa sa različitim putovima ili čak različitim socijalizmima. Međutim,

svakome je jasno da nije riječ o spontanom evolutivnom historijskom procesu, koji treba da se dogodi automatski u korist socijalizma, u skladu sa onom poznatom metaforičkom dilemom: »Ili socijalizam ... ili barbarstvo«. Zato svaka rasprava o tome, pa i ova u Cavtatu, nužno postavlja pitanje stanja na ljevici. To nije pitanje njezinog pluralizma — nasuprot jednoglasnosti kakvu je nekoć, pod diktatom interesa prve socijalističke zemlje, provodila III internacionala. Evidentno je da bi svaki pokušaj obnove takve historijske jednoglasnosti ne samo ozbiljno produbio već postojeću fragmentizaciju ljevice već bi definitivno umanjio šanse da ona bude progresivna snaga koja će usmjeravati proces socijalizma u svijetu. Međutim, postoje realna pitanja vezana za stanje na ljevici. Pored konstatacije (a iznijeli su je mnogi predstavnici iz zemalja u razvoju) da je u teorijski fond ljevice (posebno zapadnoevropske) prodrlo dosta elemenata i teza iz neo-liberalističke kritike, bitno pitanje koje se mora postaviti glasi: ima li danas ljevica u svijetu jednake interese za socijalizam i ne postoji li, možda, međusobna suprotnost interesa ljevice u sadašnjem globalnom rasporedu stvari. To je, prije svega, pitanje odnosa prema sadašnjoj biopolarnosti svijeta, kao glavnoj negativnoj karakteristici međunarodnih političkih procesa. Da je dio ljevice uvučen u političku igru biopolarizacije unutar zemalja jednog i drugog vojnog bloka — poznato je već iz mnogih ranijih cavtatskih rasprava. Uostalom poslije historijskog rascjepa unutar kršćanske crkve, prvi slijedeći rascjep sličnih dimenzija i posljedica dogodio se u povijesti upravo u krilu evropske ljevice. U takav civilizacijski okvir raspored svjetskog kapitala i moći uselio se tek poslije drugog svjetskog rata, i otada biopolarizacija posjeduje materijalnu snagu. Valja podsjetiti na činjenicu da prvi politički pokret u poslijeratnom razdoblju koji postavlja pitanje biopolarizacije, pa čak utemeljuje princip borbe protiv takvog podijeljenog svijeta — pokret nesvrstanih (bez obzira na prisutnost nekih socijalističkih zemalja), u stvari, ne dolazi iz krila tradicionalne ljevice, već kao rezultat antikolonijalne revolucije i oslobodilačke borbe naroda i novih nezavisnih država. To je vrlo važna historijska distinkcija (često je zaboravljaju čak i neki jugoslavenski marksisti), koja svjedoči da na ljevici čak ni teorijski ne postoji uvijek podudarnost bitnih ciljeva.

To je svojevremeno izuzetno dobro obradio Edvard Kardelj u studiji »Socijalizam i rat«.

Podjednako važne razlike postoje i u interpretaciji verbalnog konsenzusa vezanog za mir. Svi se, naime, slažu da je mir preduvjet razvoju socijalizma u svijetu. Slažu se, također, da s obzirom na sadašnje stanje međunarodnih odnosa i arsenal starih i novih oružja,

ideja o svjetskoj revoluciji, koja bi nasilnim putem razriješila sukob kapitalizam — socijalizam, ne smije biti prihvaćena jer prijeti kataklizmom. Za razliku od nekih razmišljanja na ljevici, mir ne podrazumijeva klasno pomirenje ni ravnodušnost prema pokretima za emancipaciju u zemljama u razvoju, niti znači da se treba naprosto pomiriti sa sadašnjom podjelom svijeta.

»Razmišljanje o socijalizmu na pragu 21. stoljeća neposredno je povezano sa današnjim i budućim međunarodnim odnosima« — piše u svojem tekstu dr *ALEKSANDAR GRLIČKOV*. »Ti se odnosi javljaju ne samo kao faktor ukupnog napredovanja ili usporavanja historijskog procesa socijalizma već, pored ostalog, i kao snažan čini-lac koji je do sada utjecao, a i sada utječe na napredovanje ili uspo-ravanje razvoja socijalističkih sadržaja u ranim socijalističkim zem-ljama, gdje je politički prevrat izveden. Takvo shvaćanje, koje je, svakako, podložno raspravi, odnosi se, prije svega, na blokovsku po-djelu svijeta i blokovsku politiku. Ta podjela i ta politika, bez su-mnje, čine dio veoma složene suvremene historije svijeta. One su, prema razmatranjima mnogih mislilaca u svijetu, najdrastičniji para-doks poslijeratne epohe, jer snažno odudaraju od humanih težnji svje-tske zajednice i tragičnih iskustava velikih ratnih kataklizmi tokom ljudske historije ... Međutim, u konkretnim historijskim uvjetima podjele svijeta na dva vojno-politička saveza, iza koje stoje određene društvene snage, klase i socijalni slojevi, svijet je podijeljen na dio u kojem se reproduciraju ciljevi kapitalizma i svijet u kojem se re-produciraju socijalizam i socijalistički sadržaji (što, razumije se, ne treba shvatiti kao da se historijski proces socijalizma ostvaruje is-ključivo u zemljama u kojima je politički prevrat izveden). U takvim uvjetima blokovi se služe snagama kapitalizma, kao pouzdanim sred-stvom za ometanje razvoja historijskog procesa socijalizma, dok sna-gama socijalizma u ranim socijalističkim društvima služe kao sred-stvo za odbranu od naleta kapitalizma.«

Ljevica je danas interesno još dublje podijeljena u pogledu od-nosa prema fenomenima neokapitalizma i, posebno, neokolonijalizma. Iako su se u Cavtatu svi založili za princip solidarnosti s oslobodi-lačkim pokretima u zemljama u razvoju i za razvijanje odnosa iz-među sjevera i juga — nesolidarnost proizlazi iz same pozicije zapa-dnoevropske ljevice, iz njezinog saučesništva s neokapitalizmom, a danas i prebacivanja glavnog tereta krize na zemlje u razvoju, zbog prihvatanja sadašnje »restrukturacije«, koja je u funkciji zahtjeva rentabilnosti kapitala. Osim toga, reformistički pokret i Socijalistička internacionala pokazali su posljednjih godina i izrazite primjere po-litičke nesolidarnosti vezane za demokratski preobražaj Latinske

Amerike, kada su pod pritiskom bipolarizacije potpomagali ili ostajali ravnodušni u događajima vezanim za obaranje demokratskih režima (predvođenih liderima Socijalističke internacionale), na primjer — na Grenadi, Jamajci ili u Dominikanskoj Republici. Sve to pokazuje — da realističan pogled, upućen budućnosti i šansama socijalizma na pragu idućeg vijeka i milenija, nije ni tako izvjestan ni optimističan, kao što ponekad tvrde oni koji su ionako do banalnosti simplificirali historijske procese. Ljevica, a posebno radnička klasa, do te mjere su danas fragmentizirani i segmentizirani, pa čak i međusobno suprotstavljeni interesima (kao u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju, centru i periferiji), da je to što se ponekad govori o razlikama na ljevici, kao pluralističkom bogatstvu, očigledan primjer političkog sarkazma.

Evropa i teret evrocentrizma

Evropa je kolijevka radničkog pokreta, kao što je i kolijevka najtežeg historijskog rascjepa u tom istom pokretu, a žestina polemika i sukoba, započetog u prvim decenijama našeg stoljeća, ne jenjava do naših dana. Naprotiv, sukob se obnavlja u razdoblju poslije drugog svjetskog rata gotovo recipročno regenerativnim sposobnostima svjetskog kapitalizma. Ova historijska debata imala je i objektivne poticaje u mnoštvu retrogradnih procesa u postrevolucionarnim ili socijalističkim društvima — posebno onim koja su se opredjeljivala za tzv. sovjetski model.

Zbog toga razgovor o »Socijalizmu na pragu 21. stoljeća« za zapadnoevropske marksiste i ljevicu započinje uvijek istim pitanjem: što je socijalizam, koji socijalizam? Na to pitanje *ELMAR ALTVA-TER* iz zapadnog Berlina odgovara: »Ako se historija shvati kao teleološki organiziran proces, onda je socijalizam porast racionalnosti formiranja ljudskog života u obliku bogatijem od građanskog podruštvljavanja. Bitna karakteristika ovog oblika je to što sredstvima za proizvodnju više ne raspolazu privatnici, nego društvene institucije, prije svega država. Ova promjena oblika je revolucionarni akt koji se ne može vezivati za kratak rok. Ona se ostvaruje kao emancipirani akt, čiji je aktivni subjekt radnička klasa, organizirana u vidu 'izdvojene partije', koja tu klasu homogenizira i tvori konsenzus — nužan za kolektivno, neindividualističko i nekorporativno djelovanje. U spomenutom modelu sadržani su svi sastavni dijelovi realnog socijalizma. Naravno — to je samo skica modela. U njegovom centru je predstava o racionalizaciji i racionalnoj organizaciji društva po kva-

ziprirodnazakonitim pravilima. Socijalizam kao racionalna organizacija procesa akumulacije u funkciji napretka, za razliku od tendencija stagnacije i tržišne anarhije u kapitalizmu«, tvrdi *Altwater*, »to je bila spoznaja Lenjina, Preobraženskog, Buharina i njihove generacije. Njihovi potomci postoje i danas, ali su sad zbunjeni. Spomenuti projekt socijalizma najuže je vezan za 'kulturu racionalizacije' radničkog pokreta u prvoj trećini 20. stoljeća — za predstavu da se korištenjem nauke u radu i proizvodnji, te planiranjem društvenog procesa može ubrzati napredak...« Iz navedenog *Altwater* izvodi zaključak: »Tako se socijalizam potajno pretvorio u tip društva s efikasnim nadoknađivanjem industrijalizacije. Nikakvo čudo, jer su socijalistički oblici podruštvljavanja realizirani u nedovoljno razvijenim, čak nerazvijenim zemljama, ako se po strani ostave izuzeci, kao DDR i ČSSR.

Ali racionalnost se može pretvoriti u iracionalnost, o čemu svjedoče mnogi primjeri iz zemalja realnog socijalizma. To bi trebalo preciznije izložiti, da bi se, prije svega, odgovorom na pitanje: koji socijalizam — dokazala nužnost ponovnog razmišljanja o projektu, koji se zove: 'socijalizam'.

Ta žestina u kritičkoj analizi postrevolucionarnih ili »ranih socijalističkih društava« nije novost u teorijskim debatama zapadnoevropske ljevice. Ona (posebno u akademskim krugovima) ima u poslijeratnom razdoblju svoje gradacije i nijanse, ali dok se još prije desetak godina zaustavljala na kritici tzv. sovjetskog društvenog modela, odričući mu socijalistički karakter, danas se ta radikalna kritika historijske realizacije socijalizma odnosi na sva socijalistička društva, prema tome, i na naš socijalizam. Radikalizacija takve opće najčešće apstraktne kritike ima nekoliko ishodišta. To su, u prvom redu, deformacije koje su se zaista dogodile u historiji međunarodnog radničkog pokreta i socijalističkim državama našeg stoljeća, to je, zatim, istina da je većina postojećih socijalističkih država postala ekonomski neatraktivna za znatan dio radničke klase u razvijenim zemljama, a spori razvitak demokratskih institucija i upravljanja u socijalizmu nije pružio adekvatnu naknadu za manjak potrošačkog obilja.

Tu se, međutim, zbivaju danas i neke promjene. Poraz reformističkog »društva blagostanja«, te radna nesigurnost i postepena erozija već osvojenih socijalnih povlastica, koja se, kao posljedica restrukturacije, događa danas u zemljama Evropske ekonomske zajednice, mogu dovesti i do promjena u nastupu radničkih organizacija. To je pitanje, međutim, ostalo nerazjašnjeno i poslije »cavtatskih ra-

zmišljanja», pa su procjene o strategiji zapadnoevropskog radničkog pokreta dijametralno suprotne. Većina učesnika pesimistički procjenjuje da je zapadnoevropska radnička klasa sasvim odustala od socijalističkog projekta, ali nekolicina istaknutih znalaca smatra da su pozitivne promjene u domeni klasne borbe moguće, kao rezultat, s jedne strane, geopolitičkih promjena u statusu i budućim odnosima Zapadne Evrope, a s druge strane, kao rezultat sve snažnijeg utjecaja novih društvenih pokreta. Valja reći da se novim društvenim pokretima sve više okreću i tradicionalne partije zapadnoevropske ljevice, posebno komunističke partije evrokomunističke orijentacije. Te su partije, uostalom, pod najvećim udarom bipolarizacije (koja se u okviru nacionalnih država reflektira kao redukcija u funkcionisanju političkog pluralizma). Tako je u Cavtatu *LUCIANA CASTELLINA*, član CK KP Italije, zahtjeve ekološkog pokreta predstavila kao oblik radikalne kritike kapitalizma, posebno njegove produkcioniističke prirode. Uostalom, *Luciana Castellina* iznenadila je nedavno i svoje partijske drugove, kada se u pretkongresnoj debati, na stranicama lista »Unita«, založila za buduću nesvrstanu Evropu, koja će svoju historijsku ulogu budućnosti zasnivati na novim, pravednim odnosima sa svijetom u razvoju.

PIETRO INGRAO, član Direkcije CK KP Italije, u pisanom referatu (nije stigao na raspravu) obrazložio je, unutar globalnih ekonomskih tendencija, potrebu prevladavanja historijskog rascjepa na ljevici, kao ideju »novog internacionalizma« i novog okupljanja ljevice, koju je prihvatio još 15. kongres KP Italije. Iako postoje i takve angažirane ideje, posebno u organiziranom dijelu zapadnoevropske ljevice, koje se uzdižu iznad sterilne rasprave evrocentrizma, u Cavtatu najčešće dolaze akademske glave, kojima je marksistička misao prihvatljivija u formi blistave apstraktne utopije, no realizam historijske prakse. Suprotstavljajući se evrocentrističkoj debati, kao izrazitom pokušaju monizma u traženju jednog jedinog teorijski ispravnog socijalizma, *RAYMOND WILLIAMS* je u svojem referatu zabilježio i slijedeće: »Stvarna historija nije pokazala, kao što bi to neki htjeli, nemogućnost ili nepoželjnost socijalizma, već samo neadekvatnost određenih načina kojima je socijalizam bio definiran. Najdublju ironiju u cjelokupnoj historiji ovog monističkog jednosmernog i evrocentrističkog modela predstavlja činjenica da je u naše vrijeme, u posljednjim decenijama 20. vijeka, napuštanje socijalizma upravo u Evropi (prije svega kapitalističkoj zapadnoj Evropi, ali donekle i srednjoj i istočnoj Evropi) dobilo oblik napuštanja tog evropskog modela. Štaviše, to je osnovna tačka spora u oštroj, pa čak i očajničkoj borbi ideja koja se danas vodi. S jedne strane, ako se model

zadrži u neizmijenjenom obliku, ili se jednostavno propagira iz drugog centra, kao nepogrešiva i vječna istina, jačina socijalističkih snaga u stvarnoj svjetskoj historiji bit će znatno umanjena. S druge strane, ako se model naprosto raspadne, uslijed nedostataka dublje teorijske argumentacije u samom socijalističkom pokretu, sve češće će ga zamjenjivati prividno suptilno prilagođavanje kapitalizmu i imperijalizmu. Pravi zadatak, stoga«, zaključuje *Villiams*, »jeste u tome da se stvarna svjetska historija i naši različiti položaji i odnosi unutar nje jasno razdvoje od shematskog (apstraktnog) i suviše optimističkog modela socijalizma, koji se nalazi u korijenu tolikih suvremenih problema. Ako, pak, tražimo ono stanovište na koje se oslanja taj već započeti proces borbe i obnove, čini mi se da ćemo ga pronaći u slijedećoj ideji: *budući da postoje mnogi narodi i mnoge kulture, postojaće i mnogi socijalizmi.*«

Kao autor ovog napisa, moram reći da mi je *PABLO GONZALES CASANOVA* u jednom razgovoru za III program Radio Zagreba, osvrćući se na sadašnje stanje na ljevici, rekao sličnu misao, ali na mnogo jednostavniji način: »Znate, mi smo, objektivno, međusobno vrlo različiti. To je prirodno. Ponekad, međutim, zbog takvih razlika dolazimo u sukob, ali ne samo one teorijske već i emotivne. Mogu reći da s mnogo simpatije pratim raspravu unutar evropske ljevice, koja smatra da socijalizam treba biti najdemokratskije društvo, ujedinjujući na taj način sva historijska iskustva borbe za demokraciju, slobodu govora i izražavanja u Evropi. No, takva rasprava može ponekad uzbuditi one koji imaju drugačija historijska iskustva. Mislim na iskustva sovjetskih drugova, na iskustva oktobarske revolucije, koja su, zaista, izmijenila život čovjeka. Mislim da sovjetski drugovi reaguju ponekad suviše emotivno. To je nepotrebno pod uvjetom da se poštuju sva historijska iskustva ljevice. Vidite, nedavno, jedan moj prijatelj, Kubanac, rekao mi je: 'Vi ćete u Meksiku sigurno ostvariti jednog dana bolji socijalizam nego mi na Kubi'. Rekao mi je to s mnogo entuzijazma, i dodao: 'Učinite to! Učinite to!' Eto, tako bi po mom mišljenju trebalo da reagiraju i sovjetski drugovi u ovim raspravama evropske ljevice. Trebalo bi reći s mnogo entuzijazma — stvorite u Zapadnoj Evropi socijalizam kakav želite!«.

Tehnološki izazov

Posebnu pažnju učesnika rasprave u Cavtatu zaokupilo je razmišljanje o tehnologiji u najširem smislu. Dakle, o tehnologiji kao takvoj, o njezinim posljedicama na strukturu rada i odnos izme-

đu rada i kapitala, zatim ulogu tehnologije u socijalističkim zemljama, o promjenama koje ona uslovljava u radničkoj klasi i, konačno, o tehnološkom zaostajanju, te ekološkim posljedicama novih tehnologija. To je, možda, bila i najneravnopravnija podtema ovogodišnje debate o »Socijalizmu na pragu 21. stoljeća«, jer su i suvremena tehnološka iskustva (uključivši i ona teorijska) jednako nepravedno rasuta po suvremenom svijetu, kao i bogatstva. Zato su, na primjer, razmišljanja o tehnologiji između predstavnika zapadnoevropske ljevice i, recimo, nekolicine učesnika iz afričkih zemalja bila međusobno udaljena gotovo u planetarnim razmjerama. U toj istoj raspravi polarizirali su se međusobno i oni koji su najveći optimisti i najveći pesimisti: optimisti smatraju da tehnološka revolucija vodi brzim korakom u »carstvo slobode«, ali je mnogo više bilo realista koji su tvrdili da ne postoji tehnološki determinizam i da je tehnologija društveni odnos. Uostalom, kao što je upozorio KASPAR MASE iz Frankfurta, još ni u najrazvijenijim zemljama nije izvjesno do čega će sve dovesti nove tehnologije. U sadašnjoj fazi (a u prethodnom tekstu smo ustvrdili da je radnička klasa u razvijenim zemljama pristala na restrukturalizaciju) nove tehnologije znatno doprinose revitalizaciji kapitalizma, ali i izmijenjenom tipu akumulacije. Bitni stimulansi novih tehnologija jesu svekolike uštede: energije, sirovina, resursa, prostora, te uštede u ljudskom radu, koja je sa stanovišta rasprave o socijalizmu najdiskutabilnija. S jedne strane, ona potiče utopijska razmišljanja o slobodnom vremenu, ali dosadašnja stvarna iskustva svjedoče samo o porastu nezaposlenosti (posebno u zemljama EEZ). Po mišljenju većine predstavnika zapadnoevropske ljevice, strukturalna nezaposlenost još uvijek nije dosegla svoju kulminaciju, a to, dakako, izaziva značajne promjene u strategiji sindikalne borbe i otvara prostore socijalističkom projektu u razvijenim zemljama.

S druge strane, postoje i ozbiljne opasnosti od posljedica ubrzanog tehnološkog razvoja u budućnosti, koje se već danas mogu sagledati. Pored realnih ekoloških opasnosti, postoje i one teorijske, o kojima su govorili ekonomisti. Tehnološka revolucija može dovesti do granice ekonomskog rasta, prema tome, može izazvati još bezobzirnije neokolonijalističko iskorištavanje svijeta u razvoju, koji danas živi u potpunoj tehnološkoj oskudici.

PAULIN HOUNTONDI iz Benina vrlo je uvjerljivo progovorio o toj oskudici, koja se u zemljama crne Afrike odnosi podjednako na položaj znanosti i tehnologije. U posebnom razgovoru rekao mi je: »Smatram da danas, na kraju 20. stoljeća, afrički narodi i narodi 'trećeg svijeta' neće moći odgovoriti na izazove historije, ako problem razvoja znanosti i tehnologije ne postave u središte svojeg života.

Samo uz pomoć znanosti i tehnologije možemo stvoriti snagu koja nam je neophodna, ostvariti pretpostavke endogenog razvoja, koji bi proizlazio iz naših potreba. Da bi se prevladala naslijeđena neokolonijalistička usmjerenost naših zemalja prema razvijenom svijetu, treba što prije početi drugačiju razmjenu, onu između zemalja u razvoju na relaciji *Jug-Jug*, jer se karakter odnosa na relaciji *Sjever-Jug* u svijetu u kojem živimo još dugo neće promijeniti. Problem endogenog razvoja zavisi, zatim, od razmjene znanstvenih informacija, što afričkim zemljama i zemljama 'trećeg svijeta' nameće tešku zavisnost. Mi ne raspolazemo tokovima znanstvenih informacija — ne samo onih globalnih koje su metropole pohranjivale u vrijeme kolonijalizma, mi ne raspolazemo ni informacijama i rezultatima naših vlastitih znanstvenih radova, jer su afrički istraživači i danas prisiljeni da ih objavljuju u naučnim revijama centara u razvijenim zemljama. Za potrebe znanstvenih informacija centara svjetskog kapitalizma — Afrika je i danas neiscrpan rezervoar sirovih informacija. Stanje se nije bitno promijenilo postojanjem naših oslobođenih država i siguran sam da SAD, odnosno veliki američki centri posjeduju danas više informacija o Africi, o našoj flori, fauni, o resursima, prirodnom ambijentu, nego sve afričke države zajedno. Takav redoslijed stvari treba mijenjati, a možemo ga mijenjati samo ako razvijemo vlastite snage uz pomoć znanosti i tehnologije.»

Rezime

Pokušali smo naglasiti glavne konture ovogodišnje rasprave o »Socijalizmu na pragu 21. stoljeća«, vođene u Cavtatu. Mnogo toga nismo detaljnije opisali, posebno ekonomsku dimenziju zadane teme, o kojoj se raspravljalo čak u posebnom kolokviju. Naime, u toj debati je dominirala jedna skolastička teorijska polemika o robnom ili nerobnom karakteru proizvodnje u socijalizmu, a ne, kao što se s pravom očekivalo, debata o krizi kapitalizma i njenim posljedicama u oblicima neokolonijalnog i neokapitalističkog posredništva. Ekonomska tematika bit će, ipak, u središtu rasprave na idućem međunarodnom skupu u Cavtatu, u jesen 1986. godine, pa će to biti prilika za detaljnije upoznavanje s ekonomskom prirodom problema, koji uvjetuju ostvarivanje socijalističkog projekta u budućnosti.

Kada bismo sada na kraju ovog osvrta, postavili pitanje: kako će izgledati svijet početkom idućeg stoljeća — ne bismo mogli pružiti pouzdan odgovor, jer ga nisu dali ni učesnici međunarodne tribine »Socijalizam u svijetu«. Kad sam *Paulina Hountondjia* iz Benina za-

pitala: »Ima li šanse za socijalizam u Africi u idućem vijeku?« — iskreno mi je odgovorio:

»Odgovor nije jednostavan. Imam dojam da u sadašnjem trenutku, u historijskoj epohi u kojoj se nalazimo — pitanje broj jedan za narode Afrike nije pitanje socijalizma kao takvog, već, prije svega, pitanje nacionalnog oslobođenja. Stvarnost naše borbe u sadašnjoj historijskoj epohi jeste u osvajanju istinske nezavisnosti, ne samo političke već i ekonomske i kulturne. Taj problem za nas ima strateški značaj. Ali, jasno da nacionalno oslobođenje — ostvarivanje slobode — mora ići u korist onih socijalnih slojeva koji su danas najviše ugroženi...«